

Secció oberta

Manuel de Lasarte Rodríguez-Cardoso (1830-1901) i els inicis de la premsa catalana de masses. D'*El Telégrafo* a *El Diluvio*¹

per Josep Pich i Mitjana

1. Agraïeix la lectura crítica del doctor J. Guillamet i de la doctora A. Puigdemívol d'aquest article, tot i que les mancances únicament són atribuïbles a l'autor.

Introducció

En les pàgines que vénen a continuació ens centrarem en l'estudi de l'activitat periodística, cultural i política de Manuel de Lasarte. Quant a la seva activitat periodística, ajudà a constituir i consolidar *El Diluvio*, un dels diaris més influents a Barcelona i dels de més llarga durada en la història de la premsa catalana, ja que inicià la seva trajectòria amb el nom *El Telégrafo* el 15 de novembre de 1858, es transformà en *El Diluvio* el 10 de febrer de 1879, i la finalitzà el 25 de gener de 1939, pel triomf de les tropes franquistes en la Guerra Civil. Aquest era un diari català escrit en castellà, primer de tendència progressista (1858-1868), posteriorment republicà i anticlerical (1868-1939), molt popular a Barcelona. La trajectòria periodística de Lasarte, en actiu des de 1858 fins a finals del segle XIX, ens mostra l'evolució del periodista «gasetiller» al bàsicament informatiu, i del diari com a activitat gairebé artesanal a l'empresa periodística moderna vinculada a la gènesi dels diaris informatius de masses.²

Lasarte va iniciar una dinastia en la premsa catalana que únicament el triomf del franquisme va estroncar. En l'àmbit cultural, va estar vinculat a la Renaixença, tant en la seva vessant culta com en la popular, alhora que va ser un remarcable activista polític, primer en el federalisme intransigent barceloní, i posteriorment en el primer intent de polititzar el moviment catalanista. Tanmateix, l'activitat periodística, cultural i política de Lasarte és poc coneguda i encara menys reconeguda, atès que el seu nom ha quedat vinculat a *El Diluvio*, diari del qual era propietari, fundador i primer director (1879-1881). Aquesta era una publicació d'orientació republicana, de tarannà plebeu i que fonamentava la seva popularitat en les *campanyes*, és a dir, en les polèmiques, especialment contra la mala gestió i els abusos de l'administració municipal barcelonina i amb la resta de la premsa de la capital catalana. *El Diluvio* freqüentment es barallava amb altres diaris, «aleshores emprava un lèxic de marmanyera, que li era tornat en la mateixa moneda» (Ametlla, 1963: 354). A tall d'exemple, periòdics com *La Dinastia*, òrgan del Partit Conservador, el qualificaren com a diari «gusano» (Huertas Claveria, 1995: 129), quan va criticar un difunt que consideraven molt il·lustre. *La Vanguardia*, normalment moderada, el presentava com el «Judas de la premsa» (Voltes Bou, 1978: 129). No obstant això, el diari de Lasarte polemitzava més sovint amb la resta de periòdics republicans barcelonins, especialment amb *El Progreso*, el portaveu dels lerrouxistes de la capital catalana, que presentava *El Diluvio* com l'«Eco de las cloacas» (Ametlla, 1963: 354; Culla i Duarte, 1990: 19).³

2. J. LI. GÓMEZ MOMPART (1992), *La gènesi de la premsa de masses a Catalunya*, Barcelona, Pòrtic, situa els inicis de la comunicació de masses de Catalunya en el període de la Mancomunitat, entre 1914 i 1923.

3. C. AMETLLA (1963), *Memòries polítiques 1890-1917*, Barcelona, Pòrtic, p. 354. P. VOLTES

Breu esbós biogràfic

Manuel de Lasarte i Rodríguez-Cardoso va néixer la nit de Nadal de 1830 i va morir el 20 de febrer de 1901. Una de les seves característiques més remarcables era la seva facilitat per a les lletres, perquè tant escrivia «una estrofa lírica, altisonante y hueca, como un artículo humorístico, lleno de ironía, cuya agudeza levantaba ampollas» (Roure, 1926: 126). Inicià la seva activitat literària i periodística de la mà de Ferran Patxot a *El Telégrafo*, un diari que canviava sovint de nom, ja que la premsa més o menys vinculada a forces polítiques d'oposició aprofitava les esclatxes de les lleis que regulaven la llibertat d'expressió per fer front a les suspensions judicials. Així, si no estava vigent l'estat d'excepció, podien continuar amb la publicació, amb els mateixos redactors i continguts, a través del canvi de la capçalera del diari.⁴

Lasarte era el deixeble preferit de l'historiador i literat Ferran Patxot i Ferrer, tant en la premsa com en la literatura. Aquest darrer estava casat amb Teresa de Lasarte, germana de Manuel, i el seu principal èxit literari va ser la novel·la *Las ruinas de mi convento* (1851), que continuà amb *Mi claustro* (1856) i *Delicias de mi claustro y mis últimos momentos en su seno* (1858). Aquestes eren novel·les de tarannà romàntic, d'orientació conservadora, crítiques amb els revolucionaris per la crema de convents i favorables al catolicisme. Van tenir molt èxit, especialment la primera, que va ser traduïda a l'alemany, l'italià i el francès. Paradoxalment, era pràcticament l'únic llibre que reeditava l'editorial de l'anticlerical *El Diluvio* (amb un mínim de vuit edicions).⁵

Patxot inicià l'activitat periodística i literària de Lasarte en *El Telégrafo*, on aquest s'encarregava de la crítica teatral i de la crònica barcelonina. El seu cunyat també impulsà el començament de la seva carrera lite-

BOU (1978), *La política de fin de siglo, a través de la prensa barcelonesa de la época*, Barcelona, Instituto Municipal de Historia, p. 196, reproduïx un fragment de l'article de *La Vanguardia* del 8 de maig de 1883, on critiquen durament *El Diluvio*. J. B. CULLA i À. DUARTE (1990), *La premsa republicana*, Barcelona, Diputació de Barcelona i Col·legi de Periodistes, p. 19-20. J. M. HUERTAS CLAVERIA (dir.) (1995), *200 anys de premsa diària a Catalunya 1792-1992*, Barcelona, Fundació Caixa Catalunya, p. 128-129, hi ha una fitxa tècnica molt completa sobre l'evolució d'*El Telégrafo* / *El Principado* / *La Imprenta* / *La Crítica* / *Coliseo Barcelonés* / *El Látigo* / *El Coliseo* / *El Teléfono* / *El Diluvio*, on s'expliciten els diferents editors, directors, els principals redactors, la cronologia, el format o el nombre de pàgines.

4. C. ROURE (1926), «Manuel de Lasarte», *Recuerdos de mi larga vida*, tom II, Barcelona, Biblioteca de «El Diluvio», p. 125-131. J. B. CULLA i À. DUARTE (1990), *La premsa republicana*, Barcelona, Diputació de Barcelona i Col·legi de Periodistes, p. 44-47.

5. J. CLARAMUNT (1929), «Commemoració del cinquentenari», *El Diluvio* (Barcelona), núm. extraordinari (10 febrer 1929), p. 10-14. Per a més informació sobre *El Telégrafo*: J. TORRENT i R. TÀSIS (1966), *Història de la premsa catalana*, vol. I, Barcelona, Bruguera, p. 116-118. E. JARDÍ (1979), «Les grans famílies de la premsa», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 18 (juliol), p. 28. J. MONTANER (1979), «*El Diluvio*, centenari no celebrat», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 18 (juliol), p. 43. J. M. HUERTAS CLAVERIA (dir.) (1995), *200 anys de premsa diària a Catalunya 1792-1992*, Barcelona, Fundació Caixa Catalunya, p. 128.

rària amb un procediment força curiós, ja que va escriure i va publicar a *El Telégrafo* el primer capítol del fulletó *El Mansueto o las cuevas de Montserrat*, però el signà com a Manuel de Lasarte per obligar-lo a escriure la resta del fulletó, tal com va fer. Després d'acabar-lo, Patxot decidí editar la novel·la i en va escriure el pròleg. Lasarte admirava el seu cunyat, fins al punt que s'ofenia si no se citava a Ortiz de la Vega, el pseudònim que utilitzava Patxot des de 1847, entre els millors literats espanyols. Aquest morí el 1859 en un accident, però *El Telégrafo*, el diari que havia fundat el 1858 després d'haver estat a punt de comprar *El Diario de Barcelona*, continuà la seva activitat vinculat a la seva família i a Manuel de Lasarte que n'era un dels propietaris. Alhora que hi exercí de redactor de 1858 a 1868, codirector de 1868 a 1874, director de 1874 a 1881 (període en què es transformà en *El Diluvio*), de nou redactor entre 1881 i 1889, i col·laborador des de 1890 fins a la seva mort.⁶

L'activitat de Lasarte en la història de la premsa catalana és prou important per la seva activitat periodística i de direcció al diari fundat per Patxot. Aquest es consolidà com a diari independent, tot i que des de la Revolució de Setembre de 1868 era públic i notori que estava vinculat al republicanisme federal barceloní. A més, durant la seva llarga i accidentada trajectòria, els seus propietaris i els seus diferents directors van saber transformar-lo gradualment d'un diari d'opinió, escrit gairebé artesanalment, a una empresa periodística moderna, a principis del segle xx. A més, cal tenir present la participació de Lasarte en la gènesi de la premsa escrita en català, atès que col·laborà en setmanaris com *Un Tros de Paper* (1865), d'Albert Llanas, *El Embustero* (1866), de Carles Altadill, o *La Rambla* (1867), de Conrad Roure. Aquestes eren publicacions humorístiques, però la major part dels seus redactors eren republicans i alguns dels seus articles tenien una lectura marcadament política. A tall d'exemple, Lasarte va ser el causant de la suspensió de la darrera de les publicacions citades per un article humorístic sobre una cursa de braus organitzada pels conservadors, i en què participaren els fills del comte de Chestre, el capità general de Catalunya. Els joves objectes de la burla se sentiren ofesos i intentaren desafiar l'anònim autor de l'article (Lasarte) o, en el seu defecte, l'editor de la revista (I. López Bernagosi). La sang no va arribar al riu, perquè el mateix capità general de Catalunya va cercar una solució de compromís: la suspensió de la publicació de

6. J. CLARAMUNT (1929), «Commemoració del cinquentenari», *El Diluvio* (Barcelona), núm. extraordinari (10 febrer 1929), p. 10. C. ROURE (1926), «Manuel de Lasarte», *Recuerdos de mi larga vida*, tom II, Barcelona, Biblioteca de «El Diluvio», p. 126. J. TORRENT i R. TÀSIS (1966), *Història de la premsa catalana*, vol. I, Barcelona, Bruguera, p. 116-117. E. JARDÍ (1979), «Les grans famílies de la premsa», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 18 (juliol), p. 28. J. MONTANER (1979), «El Diluvio, centenari no celebrat», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 18 (juliol), p. 43, i sobre la possibilitat de venda del *Diario de Barcelona* a Patxot i la fundació d'*El Telégrafo*: J. GUILLAMET (1997), «El segon Brusi, la propietat del *Diario de Barcelona* i l'aparició d'*El Telégrafo*», *Treballs de Comunicació* (Barcelona), núm. 8 (octubre), p. 154, 160 i 164-166.

manera *voluntària*. Els redactors de la revista l'acceptaren perquè, al cap d'una setmana, publicaven *La Pubilla* (1868). Lasarte també col·laborà en la fundació de *La Campana de Gràcia* (1870), *El Diari Català* (1879-1881), el primer diari polític modern escrit en català, o al *Xiulet de lo Carril* (1881) de Vilanova.⁷

Lasarte i el grup de Frederic Soler, *Pitarra*

El 1863, Frederic Soler inicià una tertúlia literària a la rebotiga de la seva rellotgeria, on desfilaren gairebé «todos los intelectuales [barcelonins] de aquella época».⁸ Manuel de Lasarte, «hombre de arrogante figura» i amb un cert prestigi en l'àmbit literari barceloní no en va ser una excepció. Era conegut a la rebotiga de Soler com a «don Manuel [...] y su estilo atildado parecía emanar de la elegancia y distinción que respiraba su persona». L'autor del *Mansueto* era un dels pocs literats vinculats a la Renaixença culta, obtingué un accèssit en la primera festa dels Jocs Florals, que no menyspreava la «democràcia literaria» (Roure, 1926: 125) establerta a la rebotiga de Soler, on Lasarte mostrava la seva formidable memòria, que li permetia recitar poemes sencers i obres dramàtiques completes, sense oblidar res del text.⁹

El grup que es reunia a la rebotiga de Soler impulsà la utilització del català escrit entre les classes populars barcelonines, a través de la publicació de versos satírics, periòdics humorístics i especialment amb obres de teatre escrites en català. El teatre modern escrit en català agafà volada amb la constitució de La Gata, la primera companyia teatral de Soler. De fet, la consolidació del teatre nacional modern en llengua catalana neguitejà les autoritats centralistes espanyoles. Aquestes no havien posat cap impediment al desenvolupament de la Renaixença culta impulsada pels «jocsfloralescos», fins al punt que els cedien edificis oficials per celebrar els seus certàmens poètics i el capità general o el governador civil hi anaven sense cap problema. En canvi, el reviscolament de l'ús

7. REDACCIÓ (1901), «Manuel de Lasarte», *El Diluvio* [Barcelona] (21 febrer 1901), p. 4-5. C. ROURE (1926), «Manuel de Lasarte», *Recuerdos de mi larga vida*, tom II, Barcelona, Biblioteca de «El Diluvio», p. 128-129. J. B. CULLA i À. DUARTE (1990), *La prensa republicana*, Barcelona, Diputació de Barcelona i Col·legi de Periodistes, p. 11.

8. C. ROURE (1926), «Manuel de Lasarte», *Recuerdos de mi larga vida*, tom II, Barcelona, Biblioteca de «El Diluvio», p. 133-150; C. ROURE (1911), *Anys enllà: Aplech de recordances dels temps juvenils*, Barcelona, Il·lustració Catalana, p. 90; F. CURET (1967), *Història del teatre català*, Barcelona, Aedos, p. 120; X. FÀBREGAS (1986), «Frederic Soler i el teatre del seu temps», a Riquer, Comas i Molas, *Història de la literatura catalana*, vol. VIII, Barcelona, Ariel, p. 306; C. MORELL, *El teatro de Serafí Pitarra: Entre el mite i la realitat (1860-1875)*, Curial, Barcelona, 1995. Actualment, la històrica rellotgeria és un restaurant que per reformes urbanístiques, en lloc de trobar-se al carrer dels Escudellers es troba al carrer d'Avinyó.

9. REDACCIÓ (1901), «Manuel de Lasarte», *El Diluvio* (Barcelona) (21 febrer 1901), p. 4-5; C. ROURE (1926), «Manuel de Lasarte», *Recuerdos de mi larga vida*, tom II, Barcelona, Biblioteca de «El Diluvio», p. 130.

escrit del català entre les classes populars resultava molt més perillós per als partidaris del centralisme que les poesies d'un cenacle de *lletraferits*. Fins al punt que, el 1867, el Govern prohibí la representació d'obres escrites totalment en els «dialectes» de l'Estat,

en vista a la comunicació pasada a este ministerio por el censor interino de teatros del reino [Narciso Serra...] en la que se hace notar el gran número de producciones dramáticas que se presentan a la censura escritas en los diferentes dialectos y considerando que esta novedad ha de contribuir forzosamente a fomentar el espíritu autóctono de las mismas, destruyendo el medio más eficaz para que se generalice el uso de la lengua nacional, la reina (q. D. g.) ha tenido a bien disponer que en adelante no se admitan a la censura obras dramáticas que estén exclusivamente escritas en cualquiera de los dialectos de las provincias de España (Roure, 1926: 208-209; Ferrer Gironès, 1985: 71; Benet, 1995: 27).

Tot i que únicament a Catalunya es desenvolupava un teatre que utilitzava sistemàticament el «dialecte regional». Les traves oficials no pogueren impedir que el grup de Soler impulsés la Renaixença entre les classes populars catalanes, a través dels primers periòdics humorístics, de publicacions de poesia satírica i de les comèdies teatrals escrites amb un llenguatge basat en el català que utilitzava el poble.¹⁰

Els impulsors de la vessant popular de la Renaixença havien d'enfrontar-se amb la persecució dels censors governamentals i amb el menyspreu dels partidaris de la Renaixença culta.¹¹ Per Rovira i Virgili, Àngel Carmona o Josep Fontana la Renaixença catalana es caracteritzava per tenir dues tendències clares, una de culta, els «jocsfloralescos», i un altre de popular, el grup de Soler coneguts com els *humoristes*, tot i que els seus rivals els anomenaven *xarons*, és a dir, bromistes de mal gust, tot i que per Francesc Curet el «xaronisme» barceloní representava un

10. C. ROURE (1926), «Manuel de Lasarte», *Recuerdos de mi larga vida*, tom II, Barcelona, Biblioteca de «El Diluvio», p. 163-167 i 207-211. Per a més informació sobre la gènesi del teatre català modern i la rebotiga de Soler podeu consultar: A. ROURE (1946), *La «rebotiga» de Pitarra*, Barcelona, Libreria Millà, p. 50-60; J. M. POBLET (1965), *Les arrels del teatre català*, Barcelona, Selecta, p. 41-94; J. M. POBLET (1967), *Frederic Soler: Serafí Pitarra*, Barcelona, Aedos, p. 74 i 95-122; À. CARMONA (1967), *Dues Catalunyes: Jocfloralescos i xarons*, Esplugues de Llobregat, Ariel, p. 169-188; F. CURET (1967), *Història del teatre català*, Barcelona, Aedos, p. 123; X. FÀBREGAS (1969), *Teatre català d'agitació política*, Barcelona, Edicions 62, p. 29-60; F. FERRER I GIRONÈS (1985), *La persecució política de la llengua catalana*, Barcelona, Edicions 62, p. 70-71; J. MOLAS (1986), «La nova literatura popular, tradició i modernitat», a RIQUER, COMAS i MOLAS, *Història de la literatura catalana*, vol. VIII, Barcelona, Ariel, p. 20; J. BENET (1995), *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 23 i 26-27; M. JORBA (1995), «Literatura, llengua i Renaixença: la renovació romàntica», a P. GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana*, vol. IV, 1995, p. 118-128; M. SUNYER (1996), «La llengua catalana, del col·loquialisme a l'alta cultura» a B. de RIQUER (coord.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 7, Barcelona, Enciclopèdia Catalana; R. OTEO SANS (1996), «Xarons, truculents i sentimentals», a B. de RIQUER, *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 7, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, p. 282-295 i 332-348.

11. M. TOMÀS (1992), *La jove Catalunya*, Barcelona, La Magrana, p. XXI.

humorisme pla i plebeu, que dominà la societat catalana de la segona meitat del segle XIX. Ambdues tendències tendiren a convergir, tot i que amb resistències i lentament.¹²

La Renaixença era un moviment plural i divers, on actuaven sectors culturalistes i populars. Els primers impulsaren la Restauració o la creació dels Jocs Florals, el 1859, alhora que intentaven recuperar la llengua catalana medieval i difondre una Renaixença o catalanisme literari de tendència romàntica i de tarannà conservador. Tanmateix, el seu activisme cultural, fonamentalment poètic, difícilment podia impulsar el ressorgiment polític i cultural català, tal com va passar amb el moviment dels *felibres* occitans. En canvi, la Renaixença popular propulsada per un petit grup d'intel·lectuals bohemis, on Lasarte estava plenament integrat (escrigué la comèdia en vers *Les tortugues i el carril*, sota el pseudònim de Pere Pau Pi, i conjuntament amb Soler el drama *La creu de la masia*, un dels més rellevants de l'etapa inicial de l'escena catalana),¹³ impulsà la cultura catalana entre les classes populars, a través del teatre i de la premsa, inicialment des d'un vessant humorístic. Alguns dels integrants d'aquesta tendència, com el mateix Manuel de Lasarte, van ser els primers a adonar-se que per consolidar la Renaixença era necessària la seva politització amb l'objectiu de recuperar l'autogovern de Catalunya.

L'activisme polític de Lasarte. Del federalisme intransigent al federalcatalanisme

En l'àmbit polític, Lasarte milità en el Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF), entre 1868 i 1881,¹⁴ on va ser un dels dirigents dels federals *intransigents provincialistes* barcelonins; un grup minoritari dins del republicanisme federal de la capital catalana que es vertebrava al voltant d'un club polític, el Club dels Federalistes (1868-1869), i d'un diari, *El Estado Catalán* (1869-1870 i 1873). Aquest club va ser la primera associació política republicanofederal de Catalunya i possiblement d'Espanya. En la seva etapa inicial, estava presidit per Serraclara, mentre que Almirall i Lasarte n'eren els vicepresidents. El triumvirat que dirigia

12. A. ROVIRA I VIRGILI (1966), *Els corrents ideològics de la Renaixença catalana*, Barcelona, Barcino; À. CARMONA (1967), *Dues Catalunyaes: Jocfloralescos i xarons*, Esplugues de Llobregat, Ariel; F. CURET (1967), *Història del teatre català*, Barcelona, Aedos, p. 117; J. FONTANA (1994). «L'altra renaixença: 1860 i la represa d'una cultura nacional catalana», a P. GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana*, vol. v, p. 17-33.

13. REDACCIÓ (1901), «Manuel de Lasarte», *El Diluvio* (Barcelona) (21 febrer 1901), p. 4-5.

14. Sobre l'organització i l'evolució del PRDF els millors estudis són els de C. A. M. HENNESSY (1962), *La República federal en España: Pi y Margall y el movimiento republicano federal 1868-1874*, Madrid, Aguilar; C. PÉREZ ROLDAN (2001), *El Partido Republicano Federal 1868-1874*, Madrid, Endymion, i per la seva brevetat sintètica és interessant el d'I. MOLAS (ed. i dir.) (2000), *Diccionari dels partits polítics de Catalunya*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, p. 269-279.

el Club va ser substituït per un *consolat*, quan Serraclara va ser elegit diputat republicanofederal. Almirall era el nou president, mentre que Lasarte es mantenia com a vicepresident. Aquest va participar activament en la redacció de *La Revista Republicana-Federalista*, dirigida per Almirall, publicació bimensual que tenia com a objectiu desenvolupar la ideologia republicanofederal. En aquest període, el Club dels Federalistes va decidir que per impulsar el seu projecte polític discutirien, en sessions obertes al públic, els projectes d'una possible constitució federal espanyola i d'una de particular per a Catalunya, a partir d'uns esborranys que Almirall i Lasarte havien escrit i publicat a finals de 1868. Almirall era l'autor de la part referent a la constitució federal espanyola, mentre que Lasarte s'ocupà de la catalana. González Casanovas assegura que el text discutit al Club dels Federalistes conté les principals qüestions teòriques, legals i organitzatives sobre la vertebració de l'estat espanyol; una problemàtica política vigent entre la Revolució de Setembre de 1868 i la proclamació de la segona República espanyola i, de fet, plenament vàlida actualment.¹⁵

El grup de Lasarte, els federals *intransigents* barcelonins, no confiava en la possibilitat d'organitzar una federació des de *dalt*, és a dir, per l'activitat de les Corts Constituents. En conseqüència, volien transformar el sistema polític i institucional espanyol, centralista i uniformitzador en un de federal, descentralitzat i respectuós amb la diversitat cultural espanyola, amb una revolució federal des de *baix*, per la iniciativa de les classes populars de la perifèria de l'Estat. Aquesta revolució, segons la seva terminologia, implicaria la *divisió de la sobirania* espanyola entre les regions històriques i el govern de la federació. Els federals *intransigents* barcelonins es caracteritzaven pel seu idealisme, pensaven que les idees estaven per sobre de les persones, pel seu dogmatisme, ja que posaven el seu projecte per sobre de qualsevol tàctica política, i pel seu maximalisme, tal com reflectia el seu lema «O tot o res». En canvi, els principals dirigents del PRDF (Estanislau Figueras, Emilio Castelar o Francesc Pi i Margall) eren antics demòcrates republicans que no compartien el projecte polític defensat pels federals *intransigents* de la capital catalana. El radicalisme d'aquests els allunyava dels càrrecs públics i, a tall d'exemple, Lasarte no en va ocupar mai cap.¹⁶

15. Vicepresidente del Club de los Federalistas [V. ALMIRALL i M. LASARTE] (1868), *Bases para la constitución federal de la nación española y para la del estado de Cataluña: Observaciones sobre el modo de plantear la confederación en España*, Barcelona; C. ROURE (1926), «Manuel de Lasarte», *Recuerdos de mi larga vida*, tom II, Barcelona, Biblioteca de «El Diluvio», p. 129; REDACCIÓ (1901), «Manuel de Lasarte», *El Diluvio* (Barcelona) (21 febrer 1901), p. 1 i 4-5; J. A. GONZÁLEZ CASANOVA (1974), *Federalisme i autonomia a Catalunya*, Barcelona, Curial, p. 106-112.

16. Per a més informació J. PICH (1999), *Valentí Almirall i Llozer (1841-1904) i la gènesi del catalanisme polític*, Barcelona, UPF, p. 161-500, tesi inèdita.

Després del fracàs de la Primera República, el grup de Lasarte, encapçalat per Almirall, es reorganitzà entorn del *Diari Català* (1879-1881), el primer diari polític i literari escrit en català, des d'on impulsaren la convocatòria del primer Congrés Catalanista (1880), una de les principals fites en l'evolució del catalanisme de l'àmbit cultural al polític. *El Diluvio*, sota la direcció de Lasarte, participà activament en les polèmiques generades pel Congrés al costat dels partidaris d'Almirall. Aquest grup començà a formular un projecte polític i ideològic que anomenem *federalcatalanisme*, atès que se centrava en la realitat catalana, alhora que pretenia transformar Espanya en un *estat compost* que retornés l'autogovern a Catalunya i n'acceptés la realitat diferenciada, des d'un ideari fonamentat en el federalisme asimètric. Els *federalcatalanistes* trenquen la seva vinculació amb el republicanisme federal espanyol, quan Estanislau Figueras i Pi i Margall es disputaven el control del que quedava del PRDF, el 1881. La pugna entre els dos dirigents d'origens catalans implicà que Pi tornés a la capital catalana, després de trenta-quatre anys d'absència, en plena campanya per reafirmar el seu lideratge. La seva estada a Barcelona posà de manifest l'existència de profundes divergències entre el seu projecte politicoideològic republicanofederal simètric i el defensat pels *federalcatalanistes*, fonamentat a recuperar l'autogovern català. Per tant, aquests es trobaren en la dicotomia de quedar reduïts a ser una tendència dintre del republicanisme federal espanyol, minoritària i subsidiària del projecte *pimargallià*, o intentar polititzar el moviment catalanista. Optaren per aquest darrer projecte amb la constitució del Centre Català (1882-1894), la primera associació política catalanista.¹⁷

Lasarte tingué un paper molt rellevant al Centre Català, on va ser un dels membres de la comissió organitzadora, president de l'entitat entre 1884 i 1885, secretari el 1882 i el 1884, alhora que participà en l'elaboració del projecte del primer programa polític catalanista (1882), en l'organització del Segon Congrés Catalanista (1883) —aquest impulsà el trencament del catalanisme en vies de politització amb les formacions polítiques d'àmbit estatal— i en la mobilització que es concretà en el *Memorial de greuges* (1885). El Centre impulsà un projecte federal d'orientació sobiranista que tenia com a referents els moviments *autonomistes* hongarès i irlandès i els sistemes polítics dels Estats Units, de Suïssa i de l'Imperi austrohongarès. En aquesta avinentesa, semblava que podrien polititzar el catalanisme, però es tractava únicament d'un miratge, tant

17. La trajectòria del primer diari polític modern escrit en català ha estat estudiada per J. M. FIGUERES (1994), *El Diari Català, plataforma d'exposició ideològica i d'activisme del catalanisme polític, 1879-1881*, vol. 3, Bellaterra, UAB, tesi publicada parcialment a *El primer diari en llengua catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1999. Sobre la premsa i el Primer Congrés Catalanista: J. M. FIGUERES (2002), *Premsa i nacionalisme*, Barcelona, Pòrtic, p. 75-105. Per a una altra perspectiva vegeu J. PICH (2003), *Almirall i el Diari Català (1879-1881): L'inici del projecte politicoideològic del catalanisme progressista*, Vic, Eumo, 2002.

pel refús, més o menys intens, de tots els partits espanyols del període i de la premsa vinculada a aquestes formacions polítiques, com per les dissensions dins del moviment catalanista, integrat per sensibilitats molt diferents i de vegades contraposades. El 1887, el Centre Català s'escindí. Lasarte donà suport a Almirall. Participà com a mantenidor en els Jocs Florals alternatius de 1888, organitzats per protestar per la presència de la reina i del cap del Govern als oficials. Finalment, Lasarte, conjuntament amb Frederic Soler, intentà revitalitzar el Centre amb el programa polític de 1890. Però aquest no va poder frenar la lenta davallada de la primera associació política catalanista cap a l'autodissolució, el 1894, que tornà a refundar-se i integrar-se a la Unió Catalanista (constituïda el 1891 pel grup que s'havia escindit del Centre Català). El projecte polític dels *federalcatalanistes*, en què estava plenament integrat Lasarte, no es consolidà, perquè defensaven un projecte massa catalanista per als republicans, massa republicà per a la major part dels catalanistes, massa radical per als conservadors i massa conservador per als radicals d'aquell període.¹⁸

Entre 1882 i 1891, Lasarte va ser un dels principals dirigents del Centre Català, des d'on impulsà la politització del catalanisme amb un projecte polític i ideològic liberal, progressista, regeneracionista i modernitzador que tenia com a objectiu la recuperació de l'autogovern de Catalunya. Tanmateix, a la seva necrològica no hi ha cap referència a la seva activitat catalanista. Possiblement, perquè el catalanisme hegemònic a finals del segle XIX era marcadament conservador, però també pel fet que Lasarte trencà la seva vella amistat amb Almirall, alhora que la seva integritat quedava en entredit, arran de la fallida de l'asseguradora i societat de crèdit La Salvadora, el 1894. L'escàndol s'inicià quan Josep Roca i Roca, el director de *La Campana de Gràcia* i de *L'Esquella de la Torratxa*, publicà un article a *L'Esquella* on afirmava que la societat de crèdit i assegurances vinculada a Manuel de Lasarte i al seu soci i director d'*El Diluvio*, Josep Laribal (va succeir Lasarte en la direcció del diari el 1881 i va mantenir el càrrec fins al 1895), havia comès irregularitats en la gestió de l'herència de confiança de l'antic regidor Gasull. Laribal possiblement decidí desviar les crítiques contra La Salvadora amb la denúncia de la mala gestió de l'herència d'Arús per part de Valentí Almirall i

18. Sobre la vinculació de Lasarte amb el Centre Català: J. PICH (2002), *El Centre Català: La primera associació política catalanista (1882-1894)*, Catarroja-Barcelona, Afers, p. 31, 36, 45, 48, 55, 69, 73, 76, 77, 81, 229, 260-261 i 268-270. Trobareu més informació a J. PICH (1999), «El regionalisme tradicionalista, monàrquic, catòlic i espanyolista. La revista *La España Regional*», *El Contemporani*, núm. 18, p. 36-45; J. PICH (2000), «Almirall i la crisi del Centre Català (1887-1888)», *Afers*, núm. 36, p. 479-496; J. PICH (2002), i també a J. LLORENS I VILA (1992), *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (PAM), p. 50-57 i 180-187. Des d'una perspectiva molt favorable, els catalanistes conservadors J. COLL (1998), *Narcís Verdaguer i Callís (1862-1918) i el catalanisme possibilista*, Barcelona, PAM, p. 106-119 i 130-148, i J. COLL i J. LLORENS (2000), *Els quadres del primer catalanisme polític (1882-1900)*, Barcelona, PAM, p. 23-25.

Antoni Farnés, els hereus de confiança del dirigent francmaçó. Lasarte va permetre que el seu diari dirigís una de les seves famoses campanyes contra Almirall i Farnés que, de retruc, perjudicaven la imatge d'Arús. Amb l'agreujant que Almirall havia estat un dels col·laboradors habituals del diari i amic de Lasarte durant més de vint-i-cinc anys. Malgrat el diluvi de calúmnies i la vehemència habitual dels redactors dirigits per Josep Laribal, la *campanya* va durar més d'un any, no van poder demostrar mala fe o falta de capacitat a la gestió de l'herència de confiança d'Arús. En canvi, Lasarte va perdre en mesos gran part del prestigi que havia acumulat en dècades, malgrat que Roure, en les seves memòries, ometia aquest trist incident, remarcava l'amistat de Lasarte i Almirall, i el fet que el propietari d'*El Diluvio* únicament era un treballador, tot i que amb un càrrec rellevant, a La Salvadora.¹⁹

L'inici de l'activitat periodística de Lasarte. D'*El Telégrafo* a *El Diluvio*

Lasarte va ser un dels principals redactors d'*El Telégrafo* des de la fundació del diari fins a la suspensió de la publicació el 9 d'agost de 1866, en un període de repressió governamental contra la premsa liberal de tendència progressista i/o republicana. Aquesta suspensió inicià la corrua de canvis de capçalera que finalitzà amb la d'*El Diluvio*, al cap de tretze anys. Els canvis en el nom del diari no implicaven canvis en la redacció, que continuava amb la mateixa línia política i informativa que el diari suspès per l'autoritat competent. El triomf de la Revolució de Setembre de 1868 implicà que recuperessin la capçalera d'*El Telégrafo*. Manuel de Lasarte el dirigia conjuntament amb el seu nebot, Manuel Patxot de Lasarte, que morí molt jove, el 1874. El diari tornà a ser suspès, a finals d'agost de 1871, en les vigílies de la visita del nou monarca, Amadeu I, a la capital catalana. Josep Laribal ja era un dels redactors del diari. En aquest període, Lasarte i el seu nebot establien l'orientació ideològica de les campanyes del diari, atès que eren els «intèrpretes del sentir de los elementos avanzados de Catalunya» (Claramunt, 1929: 16). Lasarte, a més, escrivia articles encaminats a millorar la ciutat, tant estèticament com infraestructuralment.²⁰

19. C. ROURE (1926), «Manuel de Lasarte», *Recuerdos de mi larga vida*, tom II, Barcelona, Biblioteca de «El Diluvio», p. 127-129. Per a més informació sobre la campanya d'*El Diluvio* contra Almirall i Farnés vegeu GALOFRÉ J. ILLAMOLA-SIMAL (1975), *La Biblioteca Arús: Rossend Arús i Arderius (1845-1891) i la fundació de la Biblioteca (1893-1895)*, Barcelona, UB, p. 120-123, memòria de llicenciatura.

20. J. CLARAMUNT (1929), «Commemoració del cinquentenari», *El Diluvio* (Barcelona), núm. extraordinari (10 febrer 1929), p. 14-26; J. GIVANEL I MAS (1931), *Bibliografia catalana*, Barcelona, Institució Patxot, p. 107; J. TORRENT I R. TESIS (1966), *Història de la premsa catalana*, vol. I, Barcelona, Bruguera, p. 118-120; J. B. CULLA i À. DUARTE (1990), *La premsa republicana*, Barcelona, Diputació de Barcelona i Col·legi de Periodistes, p. 48-49.

Després de la caiguda de la Primera República i amb la restauració de la monarquia, la premsa republicana desenvolupà funcions informatives, però també formatives, tant políticament com intel·lectualment dels republicans, atès que mantingueren viva l'organització republicana durant la primera etapa de la Restauració. En aquesta avinentesa, la llibertat d'expressió de la premsa estava molt limitada per la Llei d'Impremta. Tanmateix, els impediments legals no acostumaven a frenar les campanyes del diari de Lasarte. Aquestes, normalment furibundes, vehements i, de vegades, demagògiques, s'originaven per motius diversos, però tenien com a objectiu recurrent el mal funcionament de l'Administració municipal barcelonina i la sistemàtica oposició a la política governamental de la Restauració. L'abril de 1878, Lasarte i *La Impremta*, la capçalera del seu diari en aquell període, iniciaren una de les seves campanyes contra l'arbitri municipal que gravava el consum de gas a la capital catalana. Aquesta va donar peu al naixement d'*El Diluvio*, atès que durant la polèmica amb l'Ajuntament barceloní estengueren les crítiques al governador civil, alhora que publicaven una sèrie d'articles d'Almirall sobre la Renaixença que vulneraven la Llei d'Impremta. L'Administració replicà amb multes i amb tres suspensions.²¹

Davant de l'allau de sancions rebudes en poc temps, Lasarte decidí canviar definitivament de capçalera. En aquesta situació crítica, mostrà la seva vena més humorística quan va publicar el testament del diari, al darrer número de *La Impremta*, en què es declarava fill legítim de la Revolució de Setembre de 1868, «a cuyo calor nació, crecí y me desarrollé», nomenava marmessors al *progrés* i la *democràcia* i hereu a l'esdevenidor, alhora que anunciava que aquests reivindicarien la seva memòria. No obstant això, Lasarte no tenia cap intenció d'abandonar el periodisme, l'ofici per al qual estava més capacitat. Per tant, optà per mantenir la redacció i la publicació, tot i que amb una altra capçalera, com ja havien dut a terme en dotze ocasions entre 1858 i 1879. Lasarte volia que el nou diari es titulés *La Cortina*, però aquest títol no va ser acceptat pels funcionaris del registre, ja que era evident que la seva finalitat era burlar-se de Mariano de la Cortina Oñate, el fiscal d'Impremta de Barcelona (és a dir, el censor que denunciava les publicacions que no respectaven la Llei d'Impremta). Davant la negativa dels funcionaris a registrar la nova capçalera, Josep Laribal havia exclamat: «si no voleu aquest títol, poseu-li el que vulgueu! *El Diluvio* per exemple». La proposta va ser acceptada i el 10 de febrer de 1879 la nova capçalera començava la seva llarga singladura. Al cap de poc temps, l'impost que gravava el consum

21. J. CLARAMUNT (1929), «Commemoració del cinquentenari», *El Diluvio* (Barcelona), núm. extraordinari (10 febrer 1929), p. 3-9; J. TORRENT i R. TÀSIS (1966), *Història de la premsa catalana*, vol. I, Barcelona, Bruguera, p. 118-120; J. B. CULLA i À. DUARTE (1990), *La premsa republicana*, Barcelona, Diputació de Barcelona i Col·legi de Periodistes, p. 20. Sobre el marc legislatiu, la censura, els processaments i les coaccions que limitava la llibertat d'expressió de la premsa republicana, p. 44-47.

del gas era retirat i aquesta decisió ajudava a consolidar el diari de Lasarte.²²

En la primera dècada d'*El Diluvio* (1879-1889), el diari estava encapçalat pel tàndem Lasarte-Laribal, ambdós no faltaven ni un dia a la redacció. El primer havia delegat la direcció en el segon, el 1881, però no s'havia desvinculat de l'activitat periodística, ja que tant «escribía una gacetilla mordaz como un artículo de fondo admirable por la profundidad de su doctrina y la corrección de su estilo» (Claramunt, 1929: 5-6). Lasarte, possiblement, renuncià a la direcció per evitar-se problemes legals, si les coses anaven mal dades. En aquest període, utilitzava els pseudònims de Periquín, Z i *** , ahora que la seva vella passió literària de tarannà romàntic l'impulsava a escriure els fulletons del diari. Després de 1890, Laribal, home molt independent i amb fama de vell galant, passava per propietari d'*El Diluvio*. En canvi, Lasarte començà a reduir la seva activitat, atès que s'havia prodigat molt com a periodista i polític republicà. Va deixar d'anar a la redacció a les nits, quan s'escrivia l'edició del matí que acostumava a ser la més densa i polèmica, i hi anà als matins, quan escrivien l'edició de la tarda. En els darrers anys de la seva vida, quan anava a la redacció es dedicava fonamentalment a xerrar, explicar anècdotes i mostrar el seu enginy, fins a la mort d'«el recio luchador que desde la aparición de *El Telégrafo* no había cesado de escribir, abatióse por el peso de los años» (Claramunt, 1929: 26).²³

Lasarte morí amb setanta anys d'una malaltia cerebral. Els redactors del seu diari recordaven que havia estat «hombre de ideas levantadas, jamás se mostró dispuesto a transigir con los que sólo obedecían a miras mezquinas o perseguían proyectos ruines» (Redacció, 1901: 4). En la seva necrològica, recordaven el seu caràcter afable, la intel·ligència, la prodigiosa memòria, el talent, la laboriositat i la producció literària. Lasarte era l'autor d'algunes obres teatrals, de novel·les com els *Azores de la fortuna: Novela de costumbres criminales* (1885), *Maridada* (1888), *Bocetos* (1893), i poesies com les del llibre *Divagacions* (1881). Però per sobre de tot era «un periodista ilustre, uno de los más preclaros redactores (...) sus relevantes hechos, que habran de ser en lo sucesivo la norma a que sigamos ajustando invariablemente nuestros actos» (Redac-

22. J. CLARAMUNT (1929), «Commemoració del cinquentenari», *El Diluvio* (Barcelona), núm. extraordinari (10 febrer 1929), p. 3-9 i 18-23; F. PUJOLA (1929), «¡¡¡El Diluvio!!! La paradoja del nombre», *El Diluvio* (Barcelona), núm. extraordinari (10 febrer 1929), p. 45; J. TORRENT i R. TASSIS (1966), *Història de la premsa catalana*, vol. I, Barcelona, Bruguera, p. 118-120; E. JARDÍ (1979), «Les grans famílies de la premsa», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 18 (juliol), p. 28; J. MONTANER (1979), «*El Diluvio*, centenari no celebrat», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 18 (juliol), p. 43; C. ROURE (1998), «Aparició de *El Diluvio*», *Recuerdos de mi larga vida*, tom VIII, Vic, Eumo i IUHJV, p. 115-118.

23. J. CLARAMUNT (1929), «Commemoració del cinquentenari», *El Diluvio* (Barcelona), núm. extraordinari (10 febrer 1929), p. 5-6 i 23-26. Sobre Laribal vegeu A. HURTADO (1956), *Quaranta anys d'advocat*, Barcelona, Xaloc, p. 98.

ció, 1901: 1). Lasarte treballà per al seu diari com a director, redactor o col·laborador «con verdadero amor, y cuando ya se hallaba distanciado de las luchas políticas, escribía todavía novelas» (Roure, 1926: 130-131), per al fulletó del diari.²⁴

Al seu enterrament hi va anar el bo i millor del republicanisme barceloní (hi assistiren Jover, Junoy, Sanpere i Miquel, Vallès i Ribot, Coromines, Serraclara, Llanas, Pellicer, entre d'altres). Però els redactors del seu diari evitaren qualsevol referència al seu passat catalanista. La premsa barcelonina, amb la lògica excepció d'*El Diluvio*, no va donar rellevància a la seva mort. En els seus darrers anys, Lasarte mantingué un cert prestigi en el republicanisme barceloní, més o menys federal, però la desencertada campanya contra Almirall per l'herència de confiança d'Arús i l'escàndol vinculat a la societat de crèdit i asseguradora La Salvadora havien posat fi al seu prestigi entre les diferents tendències catalanistes. Cal tenir present que, el 1900, un any abans de la seva mort, *L'Almanac de l'Esquella de la Torratxa*, quan repassava la premsa barcelonina, descrivia *El Diluvio* com el diari que «ataca lo decent / ensalsa lo dolent / busca herencias a l'hora. / Es lo net conseqüent / de Donya Salvadora».²⁵

Aproximació a *El Diluvio*

El diari de Manuel de Lasarte Rodríguez-Cardoso va ser una publicació excepcional pel seu caràcter d'empresa familiar, tot i ser un periòdic de combat vinculat al republicanisme, pel títol insòlit del diari, per la llarga durada de la publicació, i també per la seva relació amb les formacions polítiques republicanes, perquè *El Diluvio* «contemplava l'actuació de les organitzacions i de les figures republicanes des d'una actitud de superioritat moral i amb l'afany d'iconoclàstia, a manera de guardià de les essències» (Culla i Duarte, 1990: 19). El 1896, l'almanac de *Barcelona Còmica* afirmava que els dos diaris republicans més importants de Barcelona eren *La Publicidad* i *El Diluvio*, però amb diferències significatives, ja que el primer, vinculat al republicanisme *possibilista* de Castelar,

[...] satisface y gusta mucho a los demócratas dueños de bufetes, comercios, buques, talleres, fábricas, fincas o cupones, pero no responde al radicalismo innato de quienes carecen de ellos y de aquí la existencia de *El Diluvio*. La república, según *La Publicidad*, sería la monarquía sin

24. REDACCIÓ (1901), «Manuel de Lasarte», *El Diluvio* (Barcelona) (21 febrer 1901), p. 1 i 4-5; C. ROURE (1926), «Manuel de Lasarte», *Recuerdos de mi larga vida*, tom II, Barcelona, Biblioteca de «El Diluvio», p. 130-131.

25. REDACCIÓ (1901), «Manuel de Lasarte» i «Gacetilla», *El Diluvio* (Barcelona) (21 i 22 febrer 1901), p. 4-5 i 8; C. ROURE (1926), «Manuel de Lasarte», *Recuerdos de mi larga vida*, tom II, Barcelona, Biblioteca de «El Diluvio», p. 127; J. TORRENT i R. TÀSIS (1966), *Història de la premsa catalana*, vol. I, Barcelona, Bruguera, p. 116-117; E. JARDÍ (1979), «Les grans famílies de la premsa», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 18 (juliol), p. 29.

sus atributos externos [...]. La república de *El Diluvio* sería... «el acabóse» (reproduït a Voltes, 1978: 200).²⁶

L'estil del diari de Lasarte era plebeu i immutable des de la seva fundació. Es caracteritzava per la contradicció i per donar la «importància d'un article a una font embussada [...] i negligir la gran qüestió política del moment» (Ametlla, 1963: 363). Amb tot, els seus articles sempre tingueren pes i influència en la societat barcelonina. Ja durant els primers anys de la publicació, entre 1858 i 1864, va establir una dura pugna amb el *Diario de Barcelona*, fins al punt que aquest darrer, que es venia més car, acumulà un dèficit d'uns «20.000 duros» (Guillamet, 1997: 165). El 1880-1881, *El Diluvio* era el segon diari que més pagava per l'impost del timbre, tot i que a una distància considerable del primer, el *Diario de Barcelona*. Ametlla no coneixia el seu tiratge, però assegurava que no hi havia

[...] cap taverna, cap barberia, cap enllustrador on no el veiéssiu. Era el diari que un compra al carrer i no l'acull a casa [...] era el diari barceloní per excel·lència, que anava poc fora de la ciutat, però que un cert tipus de gent, a Barcelona, no podia passar sense fullejar cada dia. I entre els lectors hi ha una barreja, en la qual entren l'empleat municipal, el petit botiguer, el dependent de comerç, l'obrer i de vegades homes importants i de la dreta, que se n'amaguen com d'un vici lleig (Ametlla, 1963: 363).²⁷

La trajectòria d'*El Diluvio*, durant seixanta anys menys quinze dies i els vint-i-dos anteriors amb diverses capçaleres, va ser accidentada i sovint escandalosa. El diari de la família Lasarte es caracteritzà pel seu republicanisme federal, pel seu radicalisme, pel seu anticlericalisme, pel seu estil vehement, de vegades, proper a la demagògia, pel seu criteri fet a la seva, ja que «interpretava els principis com li semblava i sense obeir cap disciplina» (Ametlla, 1963: 360), i per la denúncia sistemàtica dels tripijocs municipals, tant quan l'Ajuntament estava en mans dels partits dinàstics (liberals i conservadors) com en les dels republicans lerrouxistes. Tot plegat li va donar una gran popularitat, sovint per calumniar-lo, tot i que va ser un diari «barceloní en grau superlatiu, defensava una tradició molt vuitcentista, xarona i satírica [...] *El Diluvio* era un diari "pintoresc, incongruent i anàrquic". Però que comptà en la vida barce-

26. P. VOLTES BOU (1978), *La política de fin de siglo, a través de la prensa barcelonesa de la época*, Barcelona, Instituto Municipal de Historia, p. 200; J. B. CULLA i À. DUARTE (1990), *La prensa republicana*, Barcelona, Diputació de Barcelona i Col·legi de Periodistes, p. 19, 27 i 30.

27. P. VOLTES BOU (1977), *Barcelona i la seva premsa al segle XIX*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, p. 30-31. El primer era el *Diari de Barcelona* 10.309,56 ptes., mentre que el segon era *El Diluvio* amb 3.108,57; C. AMETLLA (1963), *Memòries polítiques 1890-1917*, Barcelona, Pòrtic, p. 214-218 i 363; J. LL. GÓMEZ MOMPART (1992), p. 133 i 124; segons dades de M. C. García Nieto, *El Diluvio* el 1905 tenia un tiratge de deu mil exemplars i Gómez Mompert assegura que el 1918 tenia un tiratge de disset mil exemplars; J. GUILLAMET (1997), «El segon Brusi, la propietat del *Diario de Barcelona* i l'aparició d'*El Telégrafo*», *Treballs de Comunicació* (Barcelona), núm. 8 (octubre), p. 165.

lonina, i no solament en la política, sinó en els costums i tot» (Torrent i Tasis, 1966: 121-122). *El Diluvio* gaudia d'una llegenda comparable a la seva popularitat. Els elements que possibilitaven el seu èxit popular també es trobaven en els orígens de la seva mala fama. La premsa que rebia les seves crítiques afirmava que el seu estil era ofensiu respecte a les persones, partits i altres diaris, pel to demagògic i de vegades barroer, per l'anticlericalisme

[...] violent i de mal gust que conreava i la tendència a anar per les seves en totes les causes comunament acceptades, o la seva inspiració en principis que sols podien ésser els seus, li havien valgut la hostilitat de molts sectors, àdhuc entre els republicans (Ametlla, 1963: 354).²⁸

El periodista i polític Claudi Ametlla, redactor d'*El Diluvio* entre 1915 i 1917, ens n'ha deixat un retrat brillant i maliciós. Ens diu que aquest no tenia bona reputació, perquè

[...] allò era una olla, o era can seixanta, i empro expressions poc exquisides, que enlloc serien tan adequades. I perquè era així tenia importància a Barcelona, més de la que creia la gent de sa casa. Tots els que no estan d'acord amb res, els qui volen anar a la seva, els descontents, els indisiplinats, els qui també són una olla, hi trobaven el seu òrgan. Era la veu, el crit del carrer, sense control ni tria, desorbitat i contradictori, però viu i simple; una veu que parla clar, que diu pa al pa, i vi al vi, sense gaires escrúpols crítics ni miraments amb la veritat, i molt menys amb l'estil. En fi: un diari populatxer, més que popular (Ametlla, 1963: 359).

Ametlla va ser introduït a la redacció d'*El Diluvio* per Amadeu Hurtado, un dels advocats i col·laborador del diari de la família Lasarte. Tanmateix, no en guardava un record tant àcid com Ametlla, ja que per Hurtado,

[...] si l'Ateneu [Barcelonès] era la casa dels intel·lectuals que tenia vistes a la Rambla, *El Diluvio* era la Rambla mateixa. Perquè la nota més típica d'aquell diari, sens dubte un dels més originals del món, era que el feia [...] la gent del carrer. El nombre de cartes, notes, solts i articles que rebia diàriament era impressionant, i una bona part d'aquest material, si feia referència a coses del dia, era enviat directament a les caixes, després d'haver-hi passat els ulls el redactor en cap Jaume Claramunt (Hurtado, 1956: 97-98).

Reconeixia l'esperit contestari del diari, però remarcava que també publicava articles doctrinals i polítics tan seriosos com la resta de la premsa del moment.²⁹

28. C. AMETLLA (1963), *Memòries polítiques 1890-1917*, Barcelona, Pòrtic, p. 360; J. TORRENT I R. TÀSIS (1966), *Història de la premsa catalana*, vol. I, Barcelona, Bruguera, p. 121-122.

29. A. HURTADO (1956), *Quaranta anys d'advocat*, Barcelona, Xaloc, p. 97-99; C. AMETLLA (1963), *Memòries polítiques 1890-1917*, Barcelona, Pòrtic, p. 359. Un apunt biogràfic de Jaume Claramunt i Mesa (nascut a Cuba, redactor d'*El Diluvio* des de finals del segle XIX, quan els cubans lluitaven per la seva independència, i director entre 1916 i 1938) a E. SANJUAN (1933),

El Diluvio era el diari de les classes populars i el seu discurs plebeu i «abocat a campanyes d'escàndol, que solien durar mesos, que podien perseguir mòbils honestíssims, o també tot el contrari» (Ametlla, 1963: 360). Les campanyes sorgien per iniciativa dels redactors o per la proposta de «qualsevol amic —i per a ésser-ho només calia anar a passar una estona a la redacció— podia fer-hi publicar l'escrit que volia. Els amics eren de la més diversa extracció» (Ametlla, 1963: 360). Hurtado afirmava que a la redacció d'*El Diluvio*:

[...] vaig conèixer gent de totes menes perquè era la casa de tothom. Hi anaven revolucionaris i conservadors, catalanistes i republicans, obrers i menestrals, tots els qui tenien alguna queixa o alguna protesta que volgués expansionar-se sense trobar un altre lloc, contra una injustícia, sovint del propi partit o del mateix gremi [...] les converses i les discussions dels concurrents de la redacció fossin d'una llibertat de judici que no s'entrebancava en gaires respectes (Hurtado, 1956: 98).³⁰

Un dels aspectes que singularitzava *El Diluvio* era el seu criticisme contestari sistemàtic, tot i que de vegades excessiu i groller, i la manca de servituds partidistes que li permetien reflectir els punts de vista dels seus lectors. El diari de Manuel de Lasarte s'havia caracteritzat des de la seva etapa inicial per respectar sempre la independència de criteri dels seus redactors. Aquests escrivien amb plena llibertat, fins al punt d'arribar a contradir-se. A tall d'exemple, el mateix Ametlla reconeixia que sempre va tenir plena llibertat per denunciar els tripijocs municipals i especialment la corrupció de l'Administració municipal en mans dels lerrouxistes. Tanmateix, criticava la manca d'una línia editorial del diari, atès que «força vegades em trobava al mateix diari notes defensant un criteri oposat al que jo sostenia. S'hi arribà a donar el cas d'omplir una pàgina combatent un projecte que, a la pàgina encarada, un altre escrit posava als núvols» (Ametlla, 1963: 359). Quan va protestar l'informaren que la llibertat de criteri dels redactors havia estat la norma de sempre a *El Diluvio*. Aquesta norma, que reflectia una determinada manera d'entendre la política dels federals intransigents des del sexenni democràtic, era respectada per Hurtado, quan explicava que era freqüent que «al costat d'un escrit francament catalanista n'aparegués un d'un altre amic [de la redacció] en sentit contrari» (Hurtado, 1956: 98). A *El Diluvio*, hi van escriure «todas las personas liberales de algun relieve en Barcelona», ja que les seves pàgines sempre estaven obertes a totes les teories, sempre que fossin de tarannà democràtic i era l'únic diari amb prou força per anar «no contra corrien-

«Los futuros medallones de *El Diluvio*», *El Diluvio* (Barcelona), núm. extraordinari (75 anys de publicació) (1 novembre 1933), p. 32-33. Per a una visió més crítica de Claramunt: C. AMETLLA (1963), *Memòries polítiques 1890-1917*, Barcelona, Pòrtic, p. 360-362.

30. A. HURTADO (1956), *Quaranta anys d'advocat*, Barcelona, Xaloc, p. 98; C. AMETLLA (1963), *Memòries polítiques 1890-1917*, Barcelona, Pòrtic, p. 360.

te, sino para desviarla, deshaciendo en parte la teoría balmesiana» (Serra Crespo, 1929: 33).³¹

Manuel de Lasarte i Josep Laribal eren recordats com dos periodistes molt capaços que van donar l'impuls definitiu a la consolidació d'*El Diluvio*, ja que «le marcaron con su actuación y ejemplo los derroteros señalados por el deber profesional. Hombres del porvenir, superiores a su tiempo, no se limitaron a ver —función instintiva— y llegaron a preveer —acierto intelectual— lo que sería el periodismo andando el tiempo». Després de la mort d'ambdós quedava garantida la dinastia dels Lasarte, hereus del diari, «pero mejores herederos aún del pensamiento luminoso y de la voluntad inquebrantable del fundador», ahora que impulsaven *El Diluvio* a l'altura de les més importants rotatives del període (Hermes, 1929: 32).³²

El 1933, celebraren el 75è aniversari de la fundació d'*El Telégrafo* com a data d'inici de la trajectòria d'*El Diluvio*, perquè «no es el mismo nombre, pero es idéntico el blasón, igual su divisa: sin miedo y sin tacha». Malgrat la seva fama, en la premsa barcelonina asseguraven que els seus antecessors els van deixar un patrimoni de valor, austeritat i virtut que mantenien com a línia de conducta per servir a Catalunya i Espanya. Recordaven que havien estat els més entusiastes precursors de la República, tant en la de 1873, com en la proclamació de la de 1931. El 1933, *El Diluvio* era un diari modern, amb un patrimoni consolidat, atès que comptaven amb un edifici propi, on s'aplegava l'àmplia redacció i tres rotatives (la primera va començar a funcionar el juliol de 1904, la segona el maig de 1922 i la tercera el juny de 1932).³³

El propietari Manuel de Lasarte Aran, el fill de Manuel de Lasarte Rodríguez-Cardoso, no intervenia en la línia editorial del diari, mentre «cada mesada pogués cobrir-hi el seu pressupost familiar, que no era petit (i no li manca mai) trobava que l'empresa rutilava» (Ametlla, 1963: 360). Tanmateix, els seus tres fills van treballar en *El Diluvio*, dos com a periodistes, Conchita de Lasarte Busquets (amb secció pròpia, els «miércoles femeninos») i el primogènit, Juan, *Juanito*, de Lasarte Busquets, crític teatral que signava amb el pseudònim Lara, mentre que José, *Pepito*, de Lasarte Busquets s'encarregava de les finances del diari. La trajectòria d'*El Diluvio* finalitzà amb la victòria dels franquistes. El darrer

31. M. SERRA CRESPO (1929), «Una trayectoria bien acusada», *El Diluvio* (Barcelona), núm. 36 (10 febrer 1929), p. 33; A. HURTADO (1956), *Quaranta anys d'advocat*, Barcelona, Xaloc, p. 98; C. AMETLLA (1963), *Memòries polítiques 1890-1917*, Barcelona, Pòrtic, p. 359; J. B. CULLA i À. DUARTE (1990), *La premsa republicana*, Barcelona, Diputació de Barcelona i Col·legi de Periodistes, p. 19.

32. HERMES [M. BRUNET I SOLÀ] (1929), «*El Diluvio* de ayer, de hoy, el de mañana», *El Diluvio* (Barcelona), núm. 36 (10 febrer 1929), p. 32.

33. REDACCIÓ (1929), *El Diluvio* (Barcelona), núm. extraordinari (75è aniversari) (1 novembre 1933), p. 3-4.

número sortia a la llum el 25 de gener de 1939. Manuel de Lasarte i Aran va ser empresonat i morí a la Model, mentre que els vencedors expropiaren l'edifici i les rotatives del seu diari. El seu pare, Manuel de Lasarte Rodríguez-Cardoso, va poder adaptar-se als canvis polítics de la segona meitat del segle XIX i a la caiguda de la Primera República, però el *diluvi* repressiu que seguí al triomf franquista en la Guerra Civil li costa la vida al seu fill, no per la seva activitat periodística, que no en tenia, sinó pel tipus de periodisme contestari que havia impulsat *El Diluvio* durant més de seixanta anys.³⁴

Conclusions

Manuel de Lasarte i Rodríguez-Cardoso va ser un activista cultural i polític. Al primer àmbit, va participar en la gènesi de la premsa i del teatre modern escrits en català impulsada pel grup que es vertebrà entorn de la rebotiga de Frederic Soler. Lasarte col·laborà activament en la Renaixença, tant en la seva vessant culta com en la popular. A l'àmbit polític, estigué plenament implicat a les lluites del període en què li pertocà viure. Inicià la seva militància política en el PRDF de la capital catalana, després de la Revolució de Setembre de 1868, on va ser un dels dirigents dels federals *intransigents* partidaris de transformar el sistema polític i institucional espanyol, monàrquic, centralista i uniformitzador, en un de democràtic, republicà i veritablement federal. Durant el període inicial de la Restauració, amb el restabliment de la monarquia i la consolidació del sistema centralista, el federalisme intransigent barceloní, del qual Lasarte era un dels seus dirigents, evolucionà cap el que anomenem *federalcatalanisme*; un projecte polític i ideològic fonamentat en l'intent de transformar Espanya en una federació asimètrica que retornés l'autogovern a Catalunya i n'acceptés la realitat diferenciada. El 1881, els *federalcatalanistes* trencaren les seves relacions amb el PRDF dirigit per Pi i Margall, per impulsar la politització del moviment catalanista amb la creació del Centre Català, la primera associació política catalanista. Aquest projecte no reeixí per la reacció tant dels partidaris del centralisme com dels sectors regionalistes i/o catalanistes més conservadors.

34. E. SANJUAN (1933), «Los futuros medallones de *El Diluvio*», *El Diluvio* (Barcelona), núm. extraordinari (75 anys de publicació) (1 novembre 1933), p. 32-35; C. AMETLLA (1963), *Memòries polítiques 1890-1917*, Barcelona, Pòrtic, p. 360; E. JARDÍ (1979), «Les grans famílies de la premsa», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 18 (juliol), p. 29; J. MONTANER (1979), «*El Diluvio*, centenari no celebrat», *L'Avenç* (Barcelona), núm. 18 (juliol), p. 44; J. B. CULLA i À. DUARTE (1990), *La premsa republicana*, Barcelona, Diputació de Barcelona i Col·legi de Periodistes, p. 37-38; J. M. HUERTAS CLAVERIA (dir.) (1995), *200 anys de premsa diària a Catalunya 1792-1992*, Barcelona, Fundació Caixa Catalunya, p. 128-129.

Lasarte, però, va ser sobretot un gran periodista. La seva trajectòria en la història de la premsa catalana és excepcional, ja que la seva activitat periodística abraça tota la segona meitat del segle XIX. La seva vida ens mostra el pas dels inicis del periodisme català, quan aquest era gairebé una activitat artesanal fonamentada en l'opinió, a un periodisme a les albors de la modernitat, empresarial i basat en la informació. Possiblement, la principal contribució de Lasarte a la història catalana i específicament a la de la premsa va ser la fundació d'*El Diluvio*. Aquest singular diari que ha estat qualificat de díscol, confús, anàrquic o «populatxer», però que al mateix temps s'erigia en defensor dels més humils, en veu dels dissidents, en impulsor de reformes necessàries i en portaveu de les esquerres catalanes. Aquestes, molt sovint, defensaven plantejaments divergents que quedaren reflectits en les pàgines d'*El Diluvio*, perquè aquest respectà sempre la independència de criteri dels seus redactors i això és molt difícil de trobar en el passat i en l'actualitat.

Manuel de Lasarte va ser el fundador d'una dinastia periodística i d'una empresa, *El Diluvio*, que va saber adaptar-se als temps i a la informació de masses, que únicament pogué estroncar el triomf franquista. De fet, la vida de Lasarte té moltes llums i algunes ombres. La seva errada més greu possiblement va ser permetre la desencertada *campanya* contra el seu vell amic Almirall. No obstant això, aquesta arranca de la fallida de l'entitat d'estalvis i asseguradora La Salvadora, perquè Lasarte era un periodista excepcional, però possiblement no era tan brillant com a financer. Tanmateix, cal que la seva memòria i la del seu diari sigui recuperada en tota la seva complexitat per millorar els nostres coneixements no només d'història de la premsa, sinó també de la construcció nacional catalana.